

Under vågen – ett berömt träsnitt av Katsushika Hokusai tillkommet 1829-32.

Vår oceaniska längtan

(1995)

Andlighet i betydelsen av något oceaniskt, en förening med allt, är ett hot mot det västerländska samhället och dess människoideal, det välavgränsade, skalomslutna manliga jaget.

”Sardinen vill att burken öppnas mot havet” – så lyder en ofta citerad diktrad av en välkänd svensk poet, Werner Aspenström. Jag brukar glömma bort vems orden är, men jag bär alltid med mig de orden. Naturligtvis är det för att min egen stora längtan – efter både frihet och förening – här får sin drastiska och träffande formulering: att min egen instängda och fyrkantiga tillvaro en dag skall finna en öppning så att jag kan simma ut i stora vatten, återförenas med mitt stim, fritt genomkorsa oceanen.

I sin bok *Vi vantrivs i kulturen* polemiserar Sigmund Freud desperat mot sådan längtan till det oceaniska, han tolkar den som en regression, ett återfall till spädbarnsstadiet, som en omogenhet. Plötsligt ser jag klart och

tydligt för mig att just denna människans oceaniska längtan måste framstå som ett hot inte bara för Freud utan för hela det moderna västerländska samhället – Freud är på den punkten bara representativ. Samtidigt som det är ur reminiscenser av det oceaniska som samhället fortfarande lever. Samhället är i den absurda situationen att det förnekar sin egen, sin egentliga kraftkälla.

Men jag kanske måste ta det här från början. Jag har blivit ombedd från flera håll att utveckla den kyrko- och samhällskritik jag fått tillfälle att framföra i radions P1 och ge min syn på andlighetens egentliga roll i samhället. Det är ingen lätt uppgift, för vem vet vad som menas med ”andlighet”? Och med tanke på hur drastiska förändringar vi just

nu genomgår är det även svårt att bestämma ens ett minimi-innehåll i begreppet "samhälle". Och inte är det någon rolig uppgift heller, för ordet "andlighet" inger åtminstone mig en sådan oändlig tristess, på samma sätt som ordet "samhälle" för mig klingar lätt parodiskt. Jag känner visst motstånd mot själva infallsvinkeln på ämnet.

Därför: skall det här bli intressant måste man ge orden "andlighet" och "samhälle" en oväntad och specifik innebörd. För den skull tänker jag ta hjälp av just Sigmund Freud, all levande andlighets store fiende. I en lång, lång tradition – som går tillbaka ända till syndafallet, till Adam och Evas ätande av äpplet i Lustgården – ställer Freud upp "jaget" mot Gud. För att jaget skall kunna växa måste Gud krympas, skjutas i bakgrunden, helst helt elimineras. Människan vinner sitt jag genom uppror mot Gud, det yttersta målet är ett jag så stort att det intar Guds plats. Först då är människan mogen och myndig. Jag skall kort referera hur Freud i *Vi vantrivs i kulturen* tänker sig jagets framväxt på den religiösa dimensionens bekostnad.

Freud hade sänt sin lilla skrift om *Religionen som illusion* till en författarkollega, Romain Rolland. Denne svarar med ett brev där han i och för sig instämmer i Freuds omdöme om religionen men beklagar att Freud inte tagit hänsyn till religiositetens egentliga källa. Denna källa skulle vara en särskild känsla som han iakttagit både hos sig själv och andra och därför menar är allmänt förekommande, ja en del av människans natur. Det är känslan av "det eviga", det obegränsade, oändliga, det "oceaniska". Denna känsla är helt subjektiv. Till den kan inte knytas några specifika trossatser, men det är denna känsla som de olika kyrkorna och trossystemen kanaliserar, lever av, ja rentav förbrukar.

Freud reagerar med indignation mot denne man "som i sina brev kallar sig hans vän". Självt anser han att "människan har ingenting säkrare än sin självupplevelse, känslan av sitt jag". Detta jag är självständigt, enhetligt och väl avgränsat mot allting annat. "Jaget före-

faller åtminstone utåt äga klara och tydliga gränser." Bara i ett tillstånd – och nu avslöjar sig Freud på ett ganska dråpligt sätt – det är bara i ett tillstånd, visserligen ganska ovanligt, men som man dock inte kan kalla sjukligt, som förhållandet blir ett annat. På förälskelsens höjdpunkt hotar gränsen mellan jag och objekt att försvinna."

Kärleken en sjukdom

Kärleken mellan mannen och kvinnan framställs alltså av Freud som "ett tillstånd visserligen ganska ovanligt, men som man dock inte kan kalla sjukligt"! Freud är på gränsen att sjukförklara kärleken mellan könen! I och för sig helt logiskt eftersom det värsta som kan hända enligt honom är att gränsen mellan jag och objekt försvinner! "Mest oskyddade är vi när vi älskar", fortsätter han, "aldrig är vi mer hjälplöst olyckliga än då vi förlorat den älskade eller hennes kärlek". Man kan bara ana hur sårad och skadad i sin kärlek denne man måste ha blivit, man ser hur viktigt det är för honom att ha full kontroll över sina känslor. Han använder ordet "pansar" om det skydd, det skal som jaget behöver gentemot sin omvärld. Hans psykoanalys avslöjar kanske här sin bittra grund – i alla fall visar den upp sitt rätta ansikte – som den delar med många andra och mer etablerade vetenskaper – som en rädslans metod att ställa sig utanför, kontrollera och utöva makt.

Tvärtom anser Freud det som ett tecken på tilltagande mogenhet att jagkänslan blir större, trängre och skarpare avgränsad med åldern. I späda ålder lever barnet i symbios med sin mamma, i ett oceaniskt tillstånd, men till följd av besvikelser i samband med födointag och bortstötning avgränsar sig barnet från mamman och utvecklar långsamt ett självständigt jag. Jaget växer alltså fram ur en besvikelse, som ett skydd mot olust och lidande. Barnet kan inte tillfredsställa alla sina drifter utan måste sublimeras dem, förvandla dem till mindre primitiva, rimligare behov som är möjliga att få tillfredsställda.

Intellektuellt och kulturellt arbete och naturligtvis även religion är enligt Freud exempel på sådan sublimering. "Men dess intensitet är svag i jämförelse med den vi upplever när vi mättar våra grövre, primära drifter." Samtidigt som Freud tydligt föraktar den kultiverade människan med hennes stympade, tämjda behov finner han sublimeringen av driftlivet nödvändig för samhällets bestånd – priset vi måste betala för en någorlunda kontrollerad tillvaro.

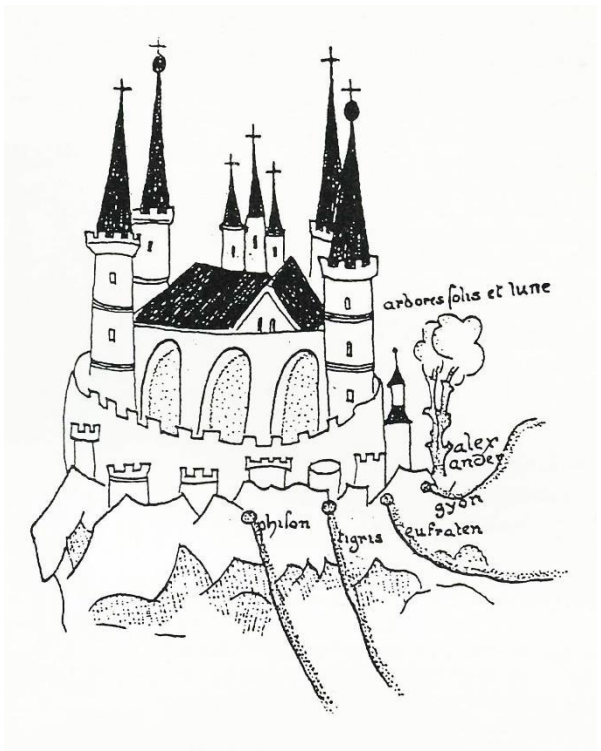
Men det är alltså inte bara kärleken mellan könen som Freud räds och polemiserar mot utan också mer sublimerade former av kärlek, nämligen den religiösa, som också är gränsöverskridande. Han öser sitt förakt över Franciskus av Assisi, vilkens kärlek riktade sig mot både människor och djur – sådan altruism kallar Freud för "målhämmande", den gäller ju allt och alla och är därför svag och ofarlig. Än värre finner Freud en sådan princip som "älska din nästa såsom dig själv" – den är ju helt naturvidrig! Och värst finner han tanken att "du skall älska dina fiender". Älska sina fiender är han för sin del bara beredd att göra om han först fått hänga dem i närmsta träd – det verkar otroligt, men han säger det uttryckligen! Det naturliga tillståndet enligt Freud är att blott och bart älska sig själv – narcissism. Med en sådan syn blir andra människor, om de är svagare, endast redskap för jagets självtillfredsställelse; om de är starkare blir de motståndare, ja fiender som måste bekämpas.

Kvinnan en kulturfiende

Nästan beundransvärt fiffigt leder Freud i bevis att mannen i kulturellt hänseende står högre än kvinnan, som rentav förvandlas till en kulturens fiende. Den unga pojken upptäcker ju snart att han är annorlunda konstituerad än sin mamma med vilken han som spädbarn levde i symbios, "oceaniskt". Därför har han lättare än flickan att distansera sig, avskilja sig och utveckla ett eget jag. Hans jagutveckling underlättas ytterligare och går

snabbare genom möjligheten till identifikation med fadern. Medan däremot den unga flickans jagutveckling fördröjs och förblir begränsad genom att hon längre än pojken identifierar sig med mamman. Genom sitt starkare och bättre utvecklade jag har sedan pojken, den unge mannen det redskap som behövs för att sublimeras, avleda och kontrollera sina drifter. Han blir följaktligen mera pålitlig ifråga om moral och karaktär än flickan och den unga kvinnan. Han kan därför också bättre än kvinnan utnyttja och koncentrera sina krafter, sitt "libido" som Freud kallar det, till kulturskapande och deltagande i samhällslivet. Kvinnorna däremot sitter kvar i de reproducerande och närande uppgifterna och har följaktligen vare sig tid eller förmåga eller moralisk resning nog för att kunna delta i samhälls- och kulturlivet. Det är rentav så att kvinnorna där har ett återhållande, hämmande, hindrande inflytande! Eftersom mannen inte har obegränsade krafter måste han ta den kraft han behöver för kulturella och sociala ändamål från sitt engagemang i kvinnan och sexuallivet. Kvinnan får således se sig ställd åt sidan och blir därför också avogt och fientligt inställd till kulturen! Därmed konfirmerar och legaliserar Freud den traditionella klyftan mellan könen, gör den till något som liknar en naturlag eller åtminstone till en nödvändig samhällsordning.

Freud fortsätter: "Kultur tjänar två syften – att skydda människan mot naturen och att reglera människornas inbördes förhållanden." Freud bestämmer alltså begreppet kultur som en motsats till natur, kulturen är en direkt negation av naturen. Naturen omkring oss är vår fiende och måste därför kontrolleras. Naturen inom oss måste på samma sätt oskadliggöras och avledas, vilket som nämnts sker genom sublimering. "Kulturen lamslår individens farliga aggressionsdrift, försvagar och avvärjar honom och sätter en instans i hans eget inre för att bevaka honom, så som man förlägger ett truppförband i en erövrade stad."

Den muromgärdade staden i en medeltida handskrift.

Staden som en symbol för det västerländska jaget

När Freud skall välja en träffande symbol för det kultiverade, civiliserade jaget väljer han alltså staden. Och han väljer inte vilken stad som helst, utan den eviga staden, dvs Rom. Mycket värtaligt och engagerat beskriver Freud i *Vi vantrivs i kulturen* hur staden Rom växte fram, utvecklades från det ena stadiet till det andra. Och han understryker noga att varje nytt stadium omgavs av en mur. Stadens mur svarar alltså mot det skal, det pansar som enligt Freud omger jaget. Och vad skyddar stadens mur ifrån om inte den omgivande, okontrollerbara, vilda och därmed farliga naturen!

Inom kulturen – fick vi just lära oss – gäller drifternas sublimering, men gentemot naturen får människan däremot enligt Freud "uppfylla sitt allmaktbegär". Precis vad man kunde vänta sig! Den lätt genomskådade orsaken är naturligtvis att inför det som är starkare måste människan av ren självbeva-

relsedrift böja sig, medan hon fritt kan ge utlopp för sina drifter och sin aggressivitet gentemot det svagare – och dit hör naturen, liksom kvinnan, liksom barnet. På toppen av sin pyramid sätter Freud det manliga jaget som ideal. Allt annat värderas och värdesätts utifrån detta ideal – och befins naturligtvis vara underlägset, ja rentut sagt undermåligt. Därmed har han också gjort den manliga hegemonin och godtyckliga maktutövningen gentemot naturen och kvinnan och barnet motiverad och legal.

Freuds psykoanalys en civilisationsmyt

Plötsligt anar vi att Freuds psykoanalys, hur främmande och absurd den än kan framstå vid en ytlig anblick, faktiskt fungerar som en s k civilisationsmyt. Som en myt med uppgift att samtidigt förklara och legitimera att vårt moderna västerländska samhälle ser ut som det gör. Jagets framväxt förbinds med stadens, inom stadens murar härskar människan, har människan full kontroll. Den extrema jagutvecklingen glorifieras på bekostnad av kärleksfulla relationer mellan jagen. Altruism förringas till förmån för självförverkligande (läs självtillfredsställelse!) och narcissism. Den religiösa upplevelsen av det oceaniska ersätts av överjagets noggranna kontroll och självkontroll. Människans exploatering av naturen legaliseras. Och som kronan på verket: kvinnan förklaras vara ett lägre stående väsen, hon är inte bara omogen och outvecklad utan – genom naturens sköna ordning – överhuvud taget inte utvecklingsbar!

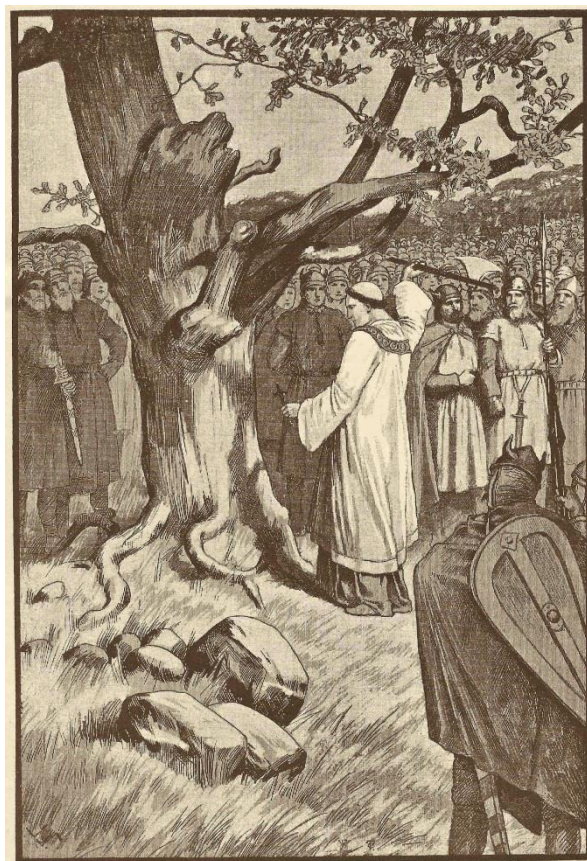
Därmed är alla grundläggande strukturer och kännemärken för det moderna västerländska samhället fastlagda. Naturen, kvinnan, barnen, religionen är den västerländska civilisationens fiender. På den punkten går det inte att kompromissa för då bryter det västerländska systemet samman och det skalomslutna jaget sprängs. Därför måste dessa fiender noga kontrolleras, undertryckas, oskadliggöras. Därav det osynliga flerfronts-

krig som konstant pågår runtomkring oss, mot kvinnan, mot barnen, mot naturen, mot religionen. Vi har hitintills varit så vana vid detta krig att vi inte sett det, men nu börjar fronterna göra sig tydliga. Naturens protester blir alltmer ohanterliga, kvinnorna alltmer pockande, barnen allt oregerligare, alla ropar vi i våra hjärtan efter läkedom och helhet.

Om vi alltså förknippar andlighet och religion med vår längtan efter och vår upplevelse av det oceaniska så förstår vi varför sådan andlighet lyser med sin frånvaro i vårt "samhälle". Den får helt enkelt inte komma till uttryck, än mindre ges en plats. Andlighet i betydelsen av något oceaniskt, en förening med alltet, är tvärtom ett direkt hot mot det moderna västerländska samhället och dess människoideal, det välavgränsade, skalomslutna, manliga jaget. Därför har detta samhälle skapat sig bestämda, med nödvändighet manligt dominerade institutioner – kyrkor och samfund – som kanaliserar den religiösa känslan in på för samhället ofarliga banor, för att sedan successivt avtrubba och slutligen döda denna känsla. På samma sätt som detta samhälle har en "vetenskap" som ställer sig utanför och över naturen i syfte att kontrollera, oskadliggöra och utnyttja den – och i slutändan också döda den. På samma sätt som detta samhälle kontrollerar och manipulerar kvinnan och reproduktionen.

Kultur står mot natur

Det här är ett "samhälle" som inte bygger på helhet och gemenskap utan på noggrann kontroll och styrning av alla de enskilda delarna. Jag tror att det är Richard Matz som hellre vill kalla detta "samhälle" för "särhälle". Fullständigt avgörande för detta "särhälles" existens är konsekvent splittring, partikularisering, sektorisering med åtföljande brist på överblick och helhetsupplevelse. Genom att alla kanaler och möjligheter till oceanisk upplevelse elimineras, könen emellan, i naturen, genom religionen kan människan lättare kontrolleras och styras.

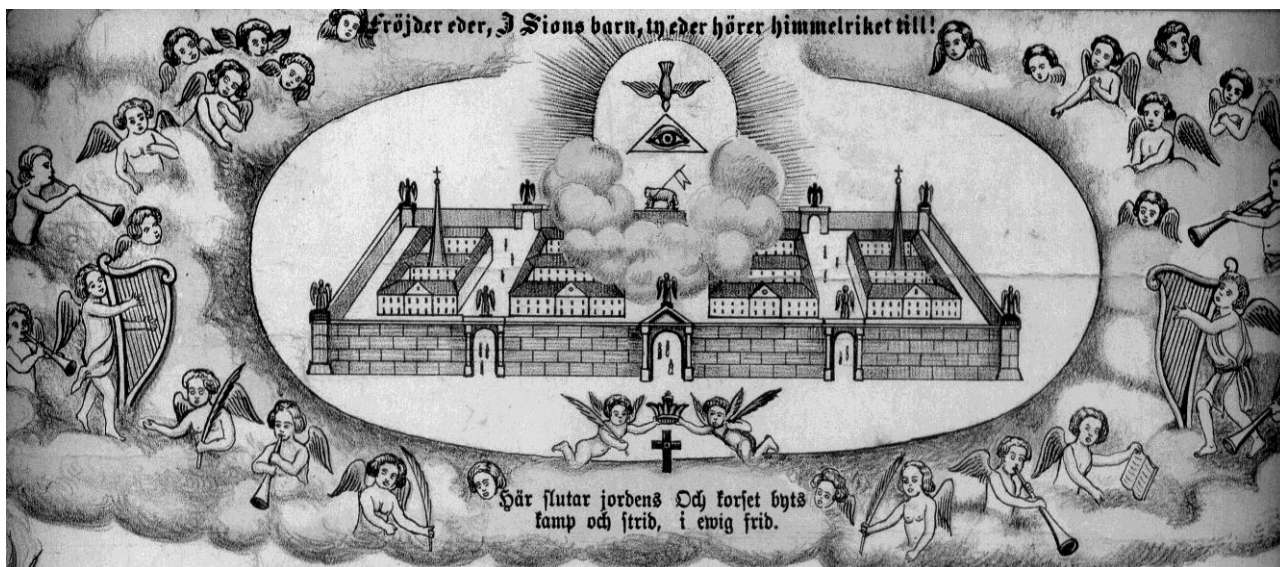
Munken, sedermera ärkebiskopen Bonifatius fäller – som ett led i missionsarbetet i Thüringen på 700-talet – den heliga eken vid Geismar, som dyrkades som vegetationens och livskraftens gudom.

Den moderna västerländska människan (läs: mannen!) upplever sig kanske som fri och obunden. Men frihet innebär då bara att vara oberoende av naturens lagar och det naturliga kretsloppet. Självklart är staden denna människas rätta miljö, i staden är naturlagarna åtminstone tillsynes helt åsidosatta. Ändå blir det alltmer uppenbart för oss att stadens och det västerländska samhällets livsvillkor för den enskilda människan är alienerande och förgörande, i synnerhet för kvinnor och barn. Men en människa som saknar det inre öra och den inre röst med vilken hon står i förbindelse och harmoni med alltet ser inget alternativ och är därför manipulerbar, passande det rådande samhällssystemet. Freud erkänner att den civiliserade människan är en stympad, kastrerad människa. Men denna stympling är enligt

honom ett helt nödvändigt offer för kulturens upprätthållande: "Ångesten för det undertrycktas uppror driver till allt strängare försiktighetsmått. En höjdpunkt i den utvecklingen visar oss vår västeuropeiska kultur."

Därmed har vi kanske det drastiska svaret på frågan om andlighetens roll i samhället. Vårt moderna västerländska samhälle rymmer helt enkelt inte en andlighet av "oceanisk" karaktär, där människan uppgår i något som är större än hon själv. Det rymmer bara en "andlighet" som speglar samhället, en andlighet som hämmar och kapslar in den oceaniska erfarenheten och avleder vår oceaniska längtan så att i stället en extrem jagutveckling kan äga rum. Kristendomens jag inte bara överlever döden utan växer på

andra sidan vidare till abnorma proportioner. Det är ingen tillfällighet att kristendomens stora slutvision, den vi återfinner i Uppenbarelseboken, tänker sig livet efter detta som ett evigt pågående gästbud i Det Himmelska Jerusalem. Det eviga livet och dess glädjeämnen förbehålls alltså människan ensam. Vid Guds sida kan människan i all evighet hejdlöst tillfredsställa sina begär. Och platsen för festen är givetvis en stad. Inte helt oväntat är Det Himmelska Jerusalem omgivet av en mur, en mur av kristall. Resten av Skapelsen – djur och all natur – står utanför, ja nämns över huvud taget inte. Medan inom stadens murar naturlagarna är satta ur spel: sol och måne står stilla på himlen och träden bär evig frukt. På stadens gator flödar det inte av liv utan av guld och ädelstenar.

Så här tänkte man sig himmelriket, slutmålet, på ett 1800-talstryck som framställer "Den breda och den smala vägen". Det är naturligtvis den smala vägen genom umbäranden och lidanden som leder till den himmelska staden: "Här slutar jordens kamp och strid, Och korset byts i ewig frid". Staden är muromgärdad och portarna bevakade av änglar, byggnaderna liknar fabriksbyggnader.

Denna den traditionella kristendomens stora slutvision inger åtminstone mig kräk känslor – tänk er in i att delta i ett evigt pågående gästbud! Men självklart passar denna vision om ett in i evigheten förlängt festande det övermodiga västerländska, manliga jaget, hybrisjaget, förträffligt.

Kyrkan – på fel sida

Som en självklar del av det västerländska samhället deltar dess "religiösa" institutioner i kampen mot naturen, mot kvinnan, mot den oceaniska fromheten, ja ger denna kamp en gudomlig sanktion. Det är därigenom de får sitt samhälleliga berättigande. Det är närmast

trivialt att nämna den kristna missionens fientlighet mot vad man kallar "primitiva" religioner, dvs naturenliga religioner, det kyrkliga motståndet mot kvinnliga präster och problematiseringen av sexualiteten, den kyrkliga överhetens förföljelse och utstötande av varje väckelse såväl inom som utom kyrkan. Men för att göra förhållandet riktigt tydligt skall jag ge ett konkret exempel:

Hösten 1991 fördes en häftig debatt i *Aftonbladet* respektive *Kyrkans Tidning* om kyrkans död. Debatten initierades med en artikel – och detta är i vårt sammanhang viktigt och talande – av två kvinnor: Maria Bergom Larsson och Lisbeth Gustafsson. När nu dessa båda kvinnor skall beskriva kyrkans tillstånd och vad de skulle vilja med kyrkan hämtar de en bild ur Gamla testamentet:

När judarna efter fyrtio års vandring i öknen kom till det förlovade landet fann de staden Jeriko med dess ointagliga murar. Då uppmanade Herren Joshua, judarnas ledare: — Tåga nu runt staden med jubelbasuner i sex dagar. Men på den sjunde dagen skall ni tåga sju gånger runt staden och när ni blåser i jubelhornet med utdragen ton och hör basunljudet skall allt folket upphäva ett härskri: då skall stadsmurarna falla på stället...

Kyrkan liknas alltså vid Jeriko – vid en av ointagliga murar omgärdad stad! På samma sätt som det judiska folket efter ökenvandringen står nu de båda kvinnorna utanför murarna, längtande, törstande. Nu upplever de att de måste skrika för att murarna skall falla, för att de skall bli insläppta! Men lägg ändå märke till att det är på deras sida den levande Guden står, inte på den befästa stadens. Jag undrar om Maria Bergom och Lisbeth Gustafsson var medvetna om hur arketyrisk bilden är som de valt för att beskriva situationen, beskriva kyrkan och sitt eget utanförskap? Och hur arketyriskt de nu som kvinnor reagerar? Under årtusenden har naturen suckat och kvinnan tagit stryk. Nu stämmer kvinnorna upp ett härskri för att murarna skall rasa och den manliga bastio-

nen falla. Av artikeln framgår inte hur det gick för Jeriko, men den som slår upp sin bibel finner att det slutar i massaker. Det skulle ju kyrkan kunna ta som en profetisk varning!

Sedan beskriver artikeln kyrkan ur ett för moderna människor mera gångbart perspektiv, nämligen kvinnoperspektivet. Och detta visar sig för vårt sammanhang minst lika träffande och talande:

Moder Kyrka är på väg att duka under och förvandlas till en närmast exklusiv Fader Kyrka, en organisation som drivs uteslutande av fäder, från fädernas perspektiv och för fädernas syften. Därav all konkurrens, avundsjuka, konflikt och splittring liksom bristen på kontakt med den djupa smärta som finns i vår samtid.

En kyrka ockuperad av det skalomslutna manliga jaget präglas naturligtvis av just självhävdelse och konkurrens, konflikt och splittring. Där saknas naturligtvis också – om inte teoretiskt men väl praktiskt – verklig medkänsla med lidande och svaghet.

Till slut är författarna nere på det konkreta exemplets plan: man refererar den presskonferens som hölls med anledning av det just då avslutade bekännelsearbetet i Svenska kyrkan:

— *Vad är det som inte finns med i bekännelsearbetet, frågade till sist ärkebiskopen och fick några spridda svar:*

— *Miljöfrågorna.*

— *Tredje världen.*

— *Kvinnorna och kvinnoperspektivet.*

— *Kroppen och sexualiteten.*

Är det inte märkligt? Här räknas just de områden upp som vi visat måste trängas ut i periferin och hållas utanför murarna för att ett manligt jag skall kunna utvecklas och slutligen uppnå fullständig hegemoni och kontroll. De båda kvinnornas slutdiagnos på denna kyrka kan nästan förutsägas:

Det vi fann bakom murarna var inte utblottelse utan förskansning, rädsla för svaghet, yttlig självhävdelse... Kyrkan, precis som samhället i övrigt, lever avskuren från sin egen insida och från det mytiska och religiösa språkets symbolvärld. Det betyder att tron reduceras till en serie försanthållanden av trossatser... Det är för oss ett auktoritärt och livlöst förhållningssätt som gör tron till något vid sidan av våra verkliga liv.

”Kyrkan, precis som samhället i övrigt, lever avskuren från sin egen insida.” Därför är kyrkan liksom samhället livlös. Författarna skulle kunnat gå ett steg längre och rentut sagt: I denna kyrka, i detta samhälle är inte längre Gud närvarande, han är undanträngd, eliminerad. Insidan saknas. I stället har det uppblåsta, skalomslutna manliga jaget intagit Guds plats. Det finns ett träffande ord för fenomenet: sekularisering. ”Gud är död!” utropade just de s k sekulariseringsteologerna på 1960-talet.

Som var och en omedelbart inser är Maria Bergom Larssons och Lisbeth Gustafssons artikel rena tillämpningsövningen av gamle Freud på det fenomen i samhället som kallas kyrkan. Utifrån sitt kvinnoperspektiv kan de se, att i kyrkan har det manliga jaget tagit makten och skyddar sig nu medelst höga murar inte bara mot kvinnan och sexualiteten, naturen och det svaga, utan man har rentav sidosteppat och eliminerat Gud själv. Man upprätthåller sin ställning med maktmedel och ger sken av religiositet genom ålderdomliga ritual och ett fromt språkbruk. Ändå är det uppenbart för alla och envar att kyrkans representanter står där med tomma händer, utan något att erbjuda. Momentant lyckas de exploatera och suga ur enskilda människors religiösa upplevelse. Men generellt gäller att kyrkans samhälleliga roll är att vara all levande religions, all oceanisk längtans domare, tortermästare och slutligen bödel. Kyrkan har -- namnet till trots -- den makabra uppgiften i samhället att vilseleda, avskräcka och skrämman människor bort från det som verkligen är religion. För att dagens

människa på nytt skall känna sig hemma i ett religiöst sammanhang måste en sådan kyrka helt enkelt dö. Det blir också Maria Bergom Larssons och Lisbeth Gustafssons drastiska slutsats.

Vår oceaniska längtan som revolutionär impuls

Finge vår oceaniska längtan efter återförening, med naturen, med det andra könet, med det som är större än vi själva, en möjlighet att utvecklas i kyrkan skulle detta få rena sprängverkan. För hela samhället. Att så skulle ske är naturligtvis rena önskedrömmen. På sextio- och sjuttioalet fanns en gryende medvetenhet om religionens och den oceaniska längtans revolutionära potential. Man anade genom erfarenheter i meditation och mystik. Kyrkan och frikyrkorna upplevde detta som ett hot och lade – helt förutsägbart – ner stor möda på att först mota meditationsrörelsen i grind och sedan kanalisera in den i ofarliga, reglerade banor. Idag upplever vi både i samhälle och samfund en återgång till traditionella värden och uppfattningar. Vi har ju fått bekännelsen till kristna och västerländskt humanistiska värden lagstadgad – lägg märke till kombinationen: kristna och västerländska och humanistiska värden. Det är nog ingen tillfällighet att detta händer samtidigt som vi inträder i EU, bantar sjukvården och det sociala skyddsnätet, ”reformerar” pensionssystemet, ökar löneklyftorna och klasskillnaderna, återinför betygen i skolan, stänger våra gränser för flyktingar och moderniserar försvaret. EU innebär inte alls att några gränser försvinner, EU innebär bara att det skalomslutna jaget flyttar ut sina gränser, så att det kan växa ännu mer.

På område efter område förstärker man alltså skalen, murarna, både hos det individuella jaget och kollektivt. I det samhälle som nu tar form skall var och en ta vara på sig själv, vara sin egen lyckas smed. Vi kan följaktligen förvänta oss ett samhälle där de

svagare jagen går under, där konflikterna tilltar mellan olika intressegrupper, liksom konfrontationerna mellan länder och folk och världsdelar. I värsta fall slutar det alltså som för Jeriko – i blodbad. Hur kommer kyrkan att ställa sig då? Åtminstone jag började ana oråd redan för tio år sedan, när jag i tv-rutan såg en serbisk soldat göra korstecknet när han skickade iväg sin projektil mot muslimska barn. När den ryska kyrkans dignitärer uttalade sitt judehat. När de amerikanska soldaterna textade "To Hussein with love" på de missiler som riktades mot Bagdad. När svenska biskopar helt förutsägbart uttalade sitt stöd för EU, då anade jag att tredje världen alltid kommer att förbli ett missionsfält.

Det naturliga kretsloppet och Nirvanas väg

Men så länge liv finns, finns längtan. Det är livet vi alla innerst inne längtar efter. Inte efter att i ensamt majestät kunna ropa "JAG". Nej, som sagt, sardinen kommer alltid att vilja att burken öppnas mot havet. Kyrkan är med nödvändighet dömd, den har ingenting att erbjuda den längtande människan. Den har fel slutvision vad gäller det mänskliga jaget. Det finns dock alternativ. Vi finner en annan, mycket märklig och för de flesta västerlänningar helt obegriplig och säkert föga lockande slutvision i Harry Martinsons *Aniara*. En vision om ett för den inkapslade människan befriande slut:

*Jag efter jag brast sönder och försvann
men innan jaget slutade att finnas
steg själens vilja mera tydligt fram*

*och lyckades till slut att skilja tiden
från rummets grepp och söva Doris stam.*

Jagets murar faller, tidens murar likaså, rummets fängelse sprängs.

Vi noterar här bara i förbigående att även rymdskeppet *Aniara* av Harry Martinson beskrivs som en stad och att kvinnor och barn inte kan leva där. Och att Martinson inte tänkte sig slutstationen som en himmelsk stad utan som ett Kap Celeste. Nu kan det som är större än det av tid och rum bundna jaget, nämligen själen (det bibliska ordet för liv) äntligen stiga fram.

Äntligen blir det möjligt för människorna att finna vila...

*... förlossade från bittra stjärnors sting.
Genom alla drar Nirvanas väg.*

Det är nog ingen tillfällighet att Harry Martinson måste gå österut för att finna ett begrepp – buddhismens "nirvana" – för det som vi befrias till och uppgår i när våra skalomslutna jag sprängs. I västerländsk tradition finns faktiskt ingen motsvarande term. "Nirvana" framstår ju för västerlänningar närmast skrämmande, som ett tillstånd av utplåning och tomhet. Så har det framställts för oss av kristna teologer. Men när "nirvana" som här ställs samman med "våg" till "nirvanas väg", visst går väl tankarna i stället till hav och ocean – och det är något helt annat än tomhet. Men vad det är, det skall vi nog akta oss noga för att försöka formulera. Tillvarons mellanrum, liksom tankens och språkets mellanrum, är alltför viktiga för det.